

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مهارت های تحقیق (۳)

پرسش شناسی و پرسش سازی
(طراحی تحقیق؛ مهندسی پژوهش)

دکتر احسان ابراهیمی

مقدمه:

مراحل تدوین پایان نامه

(سیر تکوینی و عملیاتی)

موضوع شناسی و موضوع یابی و موضوع گزینی

یکم. چستی طرح تحقیق

راهنما و نقشه پیشنهادی اولیه
برای پیش بینی فرآیند و اهداف تحقیق

Research proposal

پیشنهاد پژوهشی

دوم. اهمیت طرح تحقیق

نخستین گام مهم

برای ورود به عرصه پژوهش

مهندسی تحقیق و برنامه ریزی برای

محقق از آغاز تا پایان پژوهش

سوم. فوائد طرح تحقیق

کمک به نویسندگان

و مدیریت کمی و کیفی پژوهش

تشخیص کمبودها و کاستی های

تحقیق و رفع آنها

چهارم. ارکان طرح تحقیق

۲. فرضیه های تحقیق

۱. پیشینه های تحقیق

ارکان
طرح تحقیق

۳. اهداف تحقیق

پنجم. اجزای طرح تحقیق

۱. عنوان مصوّب پایان نامه یا رساله
۲. شناسه حقیقی و حقوقی نویسنده و اساتید راهنما و مشاور
۳. نوع تحقیق به لحاظ هدف
۴. تبیین موضوع و بیان مسأله
۵. بیان ضرورت و اهمیت تحقیق
۶. پیشینه تحقیق و جنبه نوآوری آن
۷. سوالات تحقیق (اصلی و فرعی)

اجزای طرح تحقیق

۸. فرضیه های تحقیق

۹. اهداف تحقیق

۱۰. روش تحقیق

۱۱. ساختار و سازماندهی تحقیق

۱۲. منابع اولیه و مهم تحقیق

۱۳. زمان بندی مراحل تحقیق

۱. ویژگی های عنوان تحقیق

۱. برخورداری از اهمیت و اولویت پژوهشی

۲. رسایی و شفافیت موضوع

۳. مورد علاقه پژوهشگر و در توان علمی او

۴. روشن بودن قلمرو موضوع و تناسب با حجم

۵. جزئی و محدود بودن موضوع

۶. برخورداری از منابع کافی و در دسترس

۲. انتخاب اساتید راهنما و مشاور

أ. استاد راهنما

راهنمای محقق در انتخاب مسئله تحقیق و برنامه ریزی و نظارت در انجام دادن تحقیق از آغاز تا زمان دفاع.

ب. استاد مشاور

مشاور محقق و استاد راهنما در مباحث تخصصی مرتبط با طرح تحقیق و محتوای آن.

۳. انتخاب نوع تحقیق به لحاظ هدف

أ. بنیادی (اهداف علمی)

تحقیقات علمی در راستای اثبات یا ابطال نظریات
کشف قوانین و اصول علمی

ب. کاربردی (اهداف عملی)

تحقیقات عملی برای مشکل‌گشایی و نیاززدایی فرد و جامعه

۴. تبیین موضوع و بیان مسأله

أ. تبیین موضوع

بیان معلومات و دانسته های محقق درباره موضوع تحقیق
(چستی موضوع و اقسام و مراتب موضوع و...)

ب. بیان مسأله

بیان مجهولات و پرسش های محقق درباره ابعاد ناشناخته
موضوع که در صدد کشف و تبیین و اثبات آنهاست

۵. بیان ضرورت و اهمیت

اقسام ضرورت و اهمیت

أ. ضرورت و اهمیت اصل مسئله تحقیق

بیان ادله عقلی و نقلی یا آثار و برکات مسئله تحقیق

ب. ضرورت و اهمیت مسئله برای محقق

بیان انگیزه و هدف پژوهشگر از رویکرد به مسئله تحقیق

۶. پیشینه تحقیق

أ. تعریف پیشینه

بررسی سرگذشت موضوع تحقیق برای اخذ مجوز ورود به تحقیق

ب. اقسام پیشینه

أ. پیشینه پیدایی موضوع:

آشنایی با تاریخچه و سرگذشت تکوینی موضوع تحقیق

ب. پیشینه پژوهشی مسئله:

شناسایی پژوهش‌های انجام شده درباره مسأله تحقیق

ج. اقسام پیشینه پژوهشی

۱. پیشینه اعمّ (فرارشته ای)

فرهنگ نامه‌ها؛ دانش نامه‌ها و دائرةالمعارف‌ها؛ کتابشناسی های عمومی

۲. پیشینه عامّ (رشته ای)

منابع جامع همه موضوعات در رشته ای خاص

۳. پیشینه خاصّ (گرایشی کلی)

منابع عمومی مرتبط با موضوع تحقیق

۴. پیشینه اخصّ (گرایشی تخصصی)

منابع همنام با موضوع تحقیق

۷. سوالات تحقیق

أ. چستی سوال تحقیق

پرسش های محقق درباره مجهولات تحقیق که به روند تحقیق و جهت دهی آن کمک می کند.

ب. اقسام سؤال (به لحاظ ارزش علمی)

یکم. سؤال اصلی

عنوان تحقیق در قالب ساختار پرسشی که نیازمند پاسخ تفصیلی و تحلیلی است..

سؤال اصلی را نمی توان یکباره پاسخ داد، بلکه باید به چند سؤال فرعی تجزیه شود و به تدریج آن را پاسخ گفت.

دوم. سؤالات فرعی (برای حل مسئله)

پرسش‌هایی که از دل سؤال اصلی بیرون می‌آیند و پاسخ به هر یک از آنها، بخشی از پاسخ به سوال اصلی است.

این سؤالات، سازنده فصول تحقیق هستند و پس از تبدیل ساختار پرسشی به خبری، عنوان هر فصل قرار می‌گیرند

تعداد سؤالات فرعی نشانگر تعداد فصول پایان

نامه (غیر از فصل کلیات) است!

سوم. سؤالات مقدماتی (برای شناخت مسئله)

پرسش‌هایی برای فهم کلیدواژه‌های آمده در سؤال اصلی (نظیر حقیقت و اقسام و ضرورت و...)

این پرسش‌ها بیشتر در باره مبادی تصوری و تصدیقی پژوهش است.

این پرسش‌ها در فصل

«کلیات تحقیق و پیش‌نیازها» پاسخ داده می‌شوند

راهکارهای تجزیه سؤال اصلی به سؤالات فرعی

۱. شناسایی کلیدواژه‌های سؤال اصلی

۲. توجه به دسته بندی افقی (اقسام) کلیدواژه‌ها

۳. توجه به دسته بندی عمودی (مراتب) کلیدواژه‌ها

راهکارهای طراحی سؤالات مقدماتی

۱. شناسایی کلیدواژه‌های سؤال اصلی
۲. پرسش از معنا و اقسام و مراتب کلیدواژه‌ها
۳. پرسش از ضرورت و اهمیت کلیدواژه‌ها
۴. پرسش از مراحل و اهداف کلیدواژه‌ها
۵. پرسش از آثار و پیامدهای کلیدواژه‌ها

۷. فرضیه های تحقیق

هر پژوهشگر پس از مطالعه اکتشافی در منابع موضوع خود، باید بر اساس

پرسش‌های فرعی پیش روی خود و به وسیله قدرت تصور و حدس ذهنی،

فرضیه‌های تحقیقش را بیان کند. **فرضیه ها با جملات احتمالی و اجمالی**

می‌آیند: همچون «بر اساس مطالعات اولیه؛ به نظر میرسد، میتواند باشد».

فرضیه‌های تحقیق، پیش داورها و حدس‌های علمی و راه‌حل‌های

پیشنهادی محقق برای مسئله تحقیق است که پس از پایان یافتن پژوهش و

رسیدن به حقایق، قبول یا رد می‌شوند.

فرضیه‌های تحقیق، همان **پاسخ‌های احتمالی و اجمالی به**

پرسش‌های فرعی پژوهش است که در متن پژوهش نامه، از احتمال و

اجمال به استدلال و تفصیل تبدیل می‌گردند.

۱. بیان اهداف تحقیق

بیان اهداف علمی یا عملی
با توجه به پرسش های فرعی تحقیق

۹. انتخاب روش تحقیق

منابع کشف حقیقت و دستیابی به آن چیست؟

عقل و اندیشه؛ تاریخ؛ وحی؛ قواعد زبان و ادبی؛ تجربه؛

اقسام روش تحقیق

۱. روش عقلی و تحلیلی (ادله حرکت جوهری و نتایج آن)
۲. روش نقلی و تاریخی (جنگهای پیامبر با یهودیان مدینه)
۳. روش نقلی و وحیانی: (دعا و آداب آن در آیات و روایات)
۴. روش ادبی و زبان شناختی: (نقد و بررسی قاعده ادبی تضمین)
۵. روش تجربی و عملی: (موضوعات پزشکی، فنی مهندسی و...)

روش گرد آوری اطلاعات و ابزار آن

۱. میدانی و نامحدود: اجرای تحقیق در فضایی باز

به لحاظ ابزار دو گونه است:

أ. شنیداری و دیداری (مصاحبه)

ب. نوشتاری (پرسشنامه)

۲. محیطی و محدود: اجرای تحقیق در فضایی بسته

به لحاظ نوع دانش و ابزار سه گونه است:

أ. کتابخانه ای (علوم انسانی و اسلامی)

ب. آزمایشگاهی (علوم تجربی)

ج. کارگاهی (علوم فنی و مهندسی)

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

۱. توصیفی و گزارشی (مقطع کارشناسی)

برای شناخت بیش تر از وضعیت موجود یا کمک به فرآیند تصمیم سازی.

۲. توصیفی و تحلیلی و استدلالی (مقطع کارشناسی ارشد)

بیان صورت مسأله و احتمالات در آن یا ارائه دیدگاه های گوناگون و بیان راه حل استدلالی به همراه استنباط نتایج.

۳. تحلیلی و انتقادی و تولیدی و نظریه پردازی (مقطع دکتری)

بازخوانی یک متن یا بازپژوهی یک نظریه و بیان کمبودها و کاستی های آن
ارائه اندیشه ای نو یا تحلیل تازه از نظریات گذشتگان.

۱۰. ساختار و سازماندهی تحقیق

طراحی فصول تحقیق و نوشتارهای هر فصل

بر اساس سؤالات:

۱. سؤالات مقدماتی

(طراحی فصل کلیات و پیش نیازها)

۲. سؤالات فرعی

(طراحی فصول دوم و سوم و...)

بایسته های دسته بندی فصول

۱. ترتیب منطقی فصول

۲. پیوند مفهومی فصول

۳. تناسب کمی فصول

الگوی ۱۰ ماده‌ای مهندسی پژوهش

۱. چستی‌شناسی مفهومی و ماهوی (واژه و اصطلاح‌شناسی)
۲. گونه و گستره‌شناسی (اقسام و دسته‌بندی‌های عرضی و طولی موضوع)
۳. دیده‌شناسی (برشماری دیدگاه‌ها و احتمالات در مسأله)
۴. چرایی‌شناسی و مستدل‌سازی یافته‌ها (برشماری و بررسی علل و ادله)
۵. روش‌شناسی (برشماری و بررسی راهکارها و زمینه‌ها و عوامل)
۶. آسیب‌شناسی (برشماری و بررسی آفت‌ها و خطرهای موانع)
۷. نمادشناسی (برشماری و بررسی نشانه‌ها و ویژگی‌های موضوع)
۸. پیامدشناسی (برشماری و بررسی آثار مثبت و منفی)
۹. نمودشناسی (برشماری و بررسی الگوهای عینی در خارج)
۱۰. شبهه‌شناسی (برشماری و بررسی شبهات و پاسخدهی مناسب)

۱. چیستی‌شناسی مفهومی و ماهوی

أ. واژه‌شناسی: بیان کاربردهای عرف خاص و عام /
توجه به واژگان مترادف و متضاد

ب. اصطلاح‌شناسی: بیان تعریف‌های اصطلاحی و
قراردادی در دانش‌های مختلف

۲. گونه و گستره‌شناسی

أ. گونه شناسی: شناخت اقسام عرضی موضوع
اقسام با یکدیگر رابطه تضاد یا تنافی و تناقض دارند.

ب. گستره شناسی: شناخت مراتب طولی موضوع
مراتب بر یکدیگر و متداخل هستند.

۳. دیده‌شناسی

برشماری و بررسی دیدگاه‌ها در دو قالب:

أ. جهت‌دار: افراطی و تفریطی و اعتدالی

ب. بی‌جهت: موافقان و مخالفان و مفصلان

۴. چرایی شناسی

مستدل سازی مسئله تحقیق با بیان ادله سه گانه:

أ. عقلی (برهان)

ب. نقلی (آیات و روایات و تاریخ معتبر)

ج. عقلانی (قراردادهای عرفی)

۵. روش‌شناسی

برشماری راهکارها و زمینه‌ها و بسترها + بیان چگونگی عاملیت
و اثرگذاری آنها در قالب دسته بندی‌های:

أ. ایجابی (بایدها) و سلبی (نبایدها)

ب. علمی و عملی یا مادّی و معنوی

ج. پیدائی (ایجادى) پایائی (استمراری) پویائی (افزایشی)

د. کوتاه مدت و میان مدت و بلند مدت

۶. آسیب‌شناسی

برشماری آفت‌ها و خطر‌ها و موانع + بیان چگونگی

بازدارندگی موانع در قالب دسته بندی

أ. علمی و عملی یا مادّی و معنوی

ب. پیدائی (ایجادى) پایائی (استمراری) پویائی (افزایشی)

ج. کوتاه مدت و میان مدت و بلند مدت

۷. نمادشناسی

بیان و بررسی نشانه‌ها و ویژگی‌های موضوع تحقیق

در قالب دسته‌بندی

أ. ایجابی و سلبی

ب. تکوینی و تشریحی یا مادی و معنوی

ج. اعتقادی و اخلاقی و رفتاری

۸. پیام‌شناسی

بیان و بررسی آثار مثبت (برکات) و منفی (عواقب)

در قالب دسته بندی:

أ. فردی و اجتماعی یا دنیایی و آخرتی

ب. ایجابی و سلبی یا مادی و معنوی یا تکوینی و تشریحی

ج. اعتقادی و اخلاقی و رفتاری

د. کوتاه مدت و میان مدت و بلند مدت

۹. نمودشناسی

بیان الگوهای عینی و مصادیق بیرونی برای ماندگارسازی پیام‌ها و پندهای تربیتی موضوع در قالب دسته‌بندی:

أ. مثبت و منفی

ب. انحصاری و اشتراکی

۱۰. شبهه‌شناسی

بیان شبهه‌های پیرامون موضوع تحقیق

و نقد و بررسی و پاسخ‌دهی مناسب به شبهات

أ. اعتقادی و اخلاقی و رفتاری

ب. ساختاری (روشی) و محتوایی (دانشی)

ج. دینی و غیر دینی (ادبی، علمی و...)

به پایان آمد این دفتر

حکایت همچنان باقیست!

دکتر احسان ابراهیمی